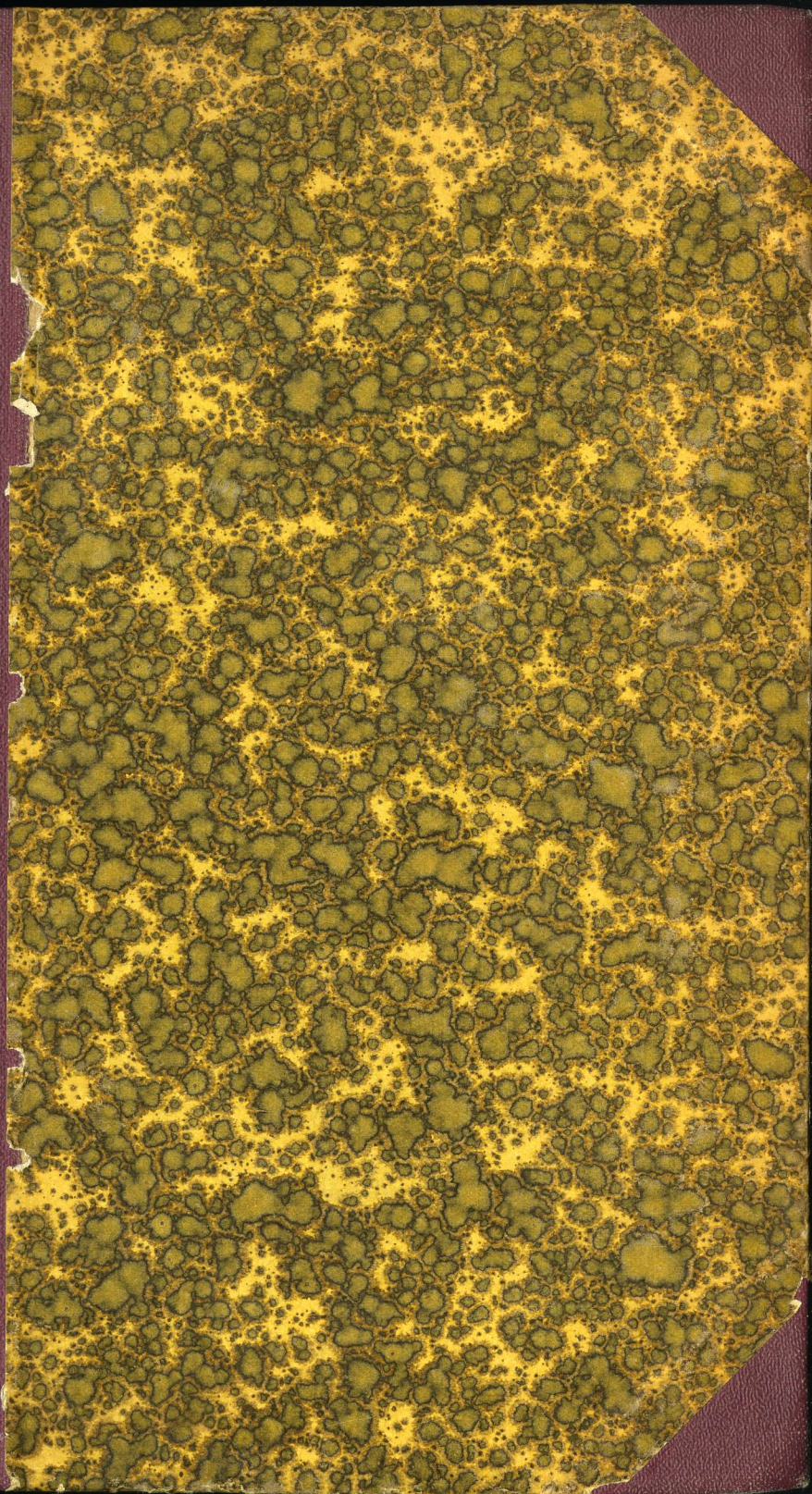

FOGARASI
MAGYAR
BANK

Ball 69

1877/1878

139

A'

S Z Ó Z A T

CRITICAI BIRÁLATJA.

SZERZŐ

Bárá WESSELÉNYI MIKLÓS.

BIRÁLÓ

KÁLLAY FERENCZ.

(Ára 20 kr. p.p.)

3.

T A N O N S

CHURCH OF ENGLAND

THE WESTMINSTER

CHURCH

1800

A'
S Z O Z A T

CRITICAI BIRÁLATJA.

(Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side)

SZERZŐ

Báró WESSELÉNYI MIKLÓS.

BIRÁLÓ

KÁLLAY FERENCZ.

PESTEN, 1843.

NYOMATOTT TRATTNER - KÁROLYINÁL.

51578 00564995

Die Kunst bleibt Kunst, wer sie nicht durchgedacht
Der darf sich keinen Künstler nennen

Hier hilft das Tappen nichts, eh' man was Gutes macht
Muss man es erst recht sicher kennen.

Göthe.

DE BALLAGI GEZA.

„Hű (tegyük hozzá — polgári) kedély és ábránd jellem-
zik a' könyvet“ írta nem régiben Széchenyi István gróf
a' Jelenkor egyik számában, és e' néhány szóval a'
dolog velejére hatott el a' nemes gróf. Azonban a'
szózat minden korszerűsége mellett is nem lehet a'
most már — mint látszik — sarkalatosan felfogott tár-
gyat további ellenszózat nélkül hagyni, mert a' méltá-
nyosan tisztelt báró úr utolsó hattyú dalát e' könyvében
foglalá, távol a' hontól, mellynek hő szeretete minden
soraiból hozzánk átsugárzik, mert politikai hitvallását
mint egy végrendeleti alakban öntve honfitársaival most
már kimerítőleg is tudatván, a' critica is szinte meg-
kívánja a' maga jogait, a' becsületes és férjfiás criticát
értem, melly az írónak örömmel kész elismerni érde-
meit, alanyi nézeteit, studiumait mindaddig méltányolni
tudván, míg azok a' bíráló foruma előtt a' hihetőségi
számítás és historiai utalványok canonjaival nagyon is
szembeszökőleg össze nem ütköznek, 's még akkor is
— mivel a' bíráló is csak egyed, szinte saját studiu-
mon épült vagy is inkább kifejlesztett önnézetekkel el-
látva — tartozkodólag és mérsékelve támaszt kétségeket

az olly politicus író ellenében, millyen a' tisztelt báró ur is, kinek neve, érdemei, tapasztalatja és tudományai a' két honban eléggé ismervék és tudvák: de más oldalról épen ezen körülmények birtak arra is, hogy bonczkés alá vegyem a' könyvet, mert minél nagyobb a' tekintély, mellynek firmája alatt illy felkiáltással ébresztetünk „veszély fenyeget oh hon! veszély olyan millyen még soha sem“! (lap 4) az elvek és tanítások is hamarabb terjednek el a' néptömegben, melly elismert auctoritásokra szeret inkább támaszkodni, mint terhes és fárasztó ön vizsgálatba ereszkedni, mire idő, készség és jó szándék egyaránt megkívántatnak. A' politicai számítások különben is magokban már csalóka fényűek, a' politica — Aristoteles nagy tanár mondatként koránt sem olly bevégezett tudomány mint a' mathesis, physica, abban a' leghűbb polgári kedély mellett is könnyen tévedhetni, a' mint hogy hajdan mint ma nagyok és aprók e' síkamló jégen elestek, leginkább azért, mert számításaikból az isteni gondviselést ezen historiai nemesist kiszokták felejtetni, egyedül emberi működésekre rakván le a' talapzatokat, egyedül azok körül emelvén fel a' választó falakat, mellyeknek megkellene mentni az országlásokat és birodalmakat a' végenyészettől, mintha azon ugyképzelt végenyészet természet elleni volna, mintha az élet és halál nem correlativumok lennének, mellyek csak egy magasztosb főbölcsesség előttünk ismeretlen vég céljainak alárendelve, 's legfelyebb is mint phisicai momentek (— generatio unius alterius est destructio) általunk felfoghatók, erkölcsi fejlődéseinkben 's kitisztulásainkban egyszersmind szabályt adók, ha egyedek vagy egész testületek józan eszméltre már szert tettek, tehát a' teremtvő és világviszonyi irányban szellemileg is a' szent vallás által megnyugtattvák, a' mit elérni legalább keresztyének közt jelenleg épen nem lehetetlen, miután a' keresztyénség megokulva van a' lefolyt

századok történeteit által, 's e' kész hajlamot a' kien-gesztelődésre magok a' monarchák szent szövetségükben 1815 letették, mit bizodalmatlansággal illetni, vagy nemzet ellenes elemeket a' külön nyelvű és uralkodásu népek közt a' sötétség méhéből ismét felrivalni sem nem tanácsos, sem nem hasznos. De térjünk most könyvünk-höz vissza, 's kísérjük annak lapjait igénytelen jegyzeteinkel, miként annak figyelmes átolvasgatása alatt némelly gondolatok bennünk felöltöttek, melyek szerint a' tisztelt író számos nézetei okerösségek hiányai miatt ingatagoknak mutatkoznak.

A' munka kezdete (l. 4—20) a' magyar hont fenyegető nagy veszélyt tárgyalja, természetesen az orosz birodalmi irányban — mellynek tulharapozó — szinte már gátot nem ismerő hatalma, 's terjeszkedése ellen van az egész könyv irányva.

A' veszély oka egykoru az író szerint első megtelepedésünkkel, annak csiráját eldődeink rövidlátása 's szűkkeblűsége táplálta, világ történeti események pedig kifejtették mostani kitörésre kész állásra. Megismeri ugyan a' tisztelt író (l. 11.) hogy minden magyar egykor szabad volt 's egyenlő joggal birt, de polgári otromba fonákságok legfonákibbát épen a' tette, hogy rokon véreinket is elnyománk, 's az alkotmány sánczaiból kirekeszténk. Szent, de nagynak koránt sem nevezhető István intése is fíjához az idegen nemzetek megbecsülése végett káros hatásu volt, Nagy Lajos és Mátyás szinte semmit nem tettek nemzetiségünk terjesztésére, holott a' magyar nyelvet udvar és törvény nyelvévé akkor már könnyen teheték volna, nagyaink még későbbben is, a' helyett hogy jobbágyaikat megmagyarosították volna, magokat is el hagyák korcsosítani. (l. 15, 16.) A' husz lapra terjedő invectiváknak e' rövid de hű kivonatjához képest mi szerényen megjegyezni jónak látjuk.

1. Hogy azok, kik a' magyarnak hazát szereztek, 's a' keresztyén vallást behozták, és számos viszontagságok mellett a' drága hon birtokát a' maradék számára fel is tudták tartani nagyobb kiméletet érdemelnének, 's tetteiket vagy elmulasztott kötelességeiket nem a' jelenkor szemüvege, hanem az ő időszakok természete szerint illő vala bírálgatni, ha igazságosok akarunk lenni. Már pedig épen az ő körülményeik alapos felfogására mindenekelőtt Europa akkori historiájának szorgos és fáradhatatlan studiuma kívántatik meg, hogy abból kitessék, lehetett-é eldődeinknek más hasznosbat is tenni mint a' mit véghez vittek, anticipálhattak-é nemzetiségi tekintetből az ujabbi eszmékből, melyek — mint látjuk — csak századok és a' műveltség lassankénti terjedése szüleményei, vagy végre, nem minden más europai nemzet socialis viszonyjai egyenlő természetűek voltak az időben, kiknél szinte a' nyelvvel nem gondolás, (mert hiszen a' latin nyelv volt europai divatu) és feudalis szerkezetek feltűnő jelenetek, úgy hogy az angol például csak 1737-ben vett búcsut a' deák nyelvtől, midőn a' kis Erdély már a' XVII. században magyarul alkotá törvényeit, sőt a' székely municipalis magyar törvények a' XVI. századból valók. Ólcsó! valóban ólcsó fáradozás mind az, melly általános thesisekben, a' jelenből multa visszakövetkeztetve rovatgatja a' tőlünk oly távol eső időszakokat, melyekben tudományos ismeretek kevesek, 's mondhatni csak a' papság birtokában voltak, a' nyers természet fíjait a' keresztyén vallásnak kellett elébb csak annyira is megszeliidíteni, hogy iskolák itt ott ha bár gyéren is keletkezhessenek, mikor tehát status tudományról a' mai szó értelmében gondolkozni sem lehet, 's azon kevesek kik szellemileg működtek, mint szent István 's az általa behozott papok egész joggal elmondhatnák az író ellenében „tu si hic fuisses, aliter nunc sentires.“

2. Azon szóözönt, mely a' történetek philo-
phiájába avatkozás nélkül csak meleg kebelből fakadt
ki, bár mennyire tisztelem is — logikai következetes-
ségűnek elnemismerhetem csak azért is, mert a' felhor-
dott politicalai bűnök (si diis ita placet) eldődeinket nem
kirekesztőleg sujthatják, hanem azokban más országok
is osztoztak mivelünk, a' mi ismét oda mutat, hogy a'
statusok keletkezéseit 's átalakulásait feltételező politicalai
élet processussaiban nagyon óvakodva kell az elhatá-
rozó ítéletet kimondani, mivel azokban még sok ho-
mály fedi a' titok teljes rugókat, melyeket leleplezni
koránt sem olly könnyű munka, mint első szemmel
gondolná az ember, és ha igaz, a' mit egy külön
munkában be is lehet bizonyítani, hogy Magyarország
egész Mátyás király haláláig más országoknál semmi
tekintetben nem állott hátrább, nemzetiségünk öngyil-
kos kezekkel csorbitását e' századokra vissza háritani
nagy elhamarkodás, kivált midőn épen Mátyásról tudva
van, hogy a' műveltséget kitelhetőleg ápolá, Galeotus
szerint asztalánál is magyar nyelv divatozott, sőt a' la-
tinul irt törvényes ítéleteket is magyarul kellett a' fe-
leknek megmagyarázni (Math. decr. 4. a. 11.) Ha
megengednők is, hogy Nagy Lajos és Mátyás könnyen
udvari és törvény nyelvvé emelhették volna is a' ma-
gyar nyelvet, ez elmulasztásért lehet-é e' két nagy
fejedelmet most már számadásra vonni? ha az idő
geniusa akkor azt nem kívánta, 's illy elmulasztást élet-
íróik hibául fel sem róttak, mert az a' közálladalmi
fogalom szerint akkor hibának nem vétetett, mivel nem
csak országunkat, de minden más keresztyén udvart
Róma vallása és nyelve, a' római pápák politicája annyira
összefűztek, hogy a' népek sajátságos nyelveinek kör-
jeikben gátatlan használását akadályozni még gondo-
latjokban sem volt a' világi és papi kormányoknak,
valami magasztos nyelvvirágoztatási szempontokról nem
is álmodoztak az emberek olly időben, mikor a' latin

mint diplomaticai nyelv körül pontosult minden össze, melyben hoztattak a' törvények, folytattak a' levelezések, magok a' kormány emberei és a' tudósok is abban neveltetvén fel. — Megvallja ugyan a' tisztelt író maga is, hogy e' hanyagság némileg a' korszak geniusánál fogva menthető (lap 13) de hát mi szükség volt a' kemény kifejezésekre, melyeket résziben felhoztunk, ha a' szerző maga is így volt meggyőződve? miért tagadá meg szent Istvántól a' nagy nevezetet, mellyel mindenütt az első apostoli királyok nálunk éppen úgy mint másutt méltán tiszteltetnek meg a' historiában? vagy a' keresztyén hitre térítés, a' monarchiai igazgatás felállítása nem eléggé érdekesíték-e őt e' czimre? hiszen egyik mint másik tettének jó következtéseit el sem lehet tagadni, hanem ha összekuszált eszméknél fogva akarnánk napvilágu igazságokat homály alá vonni, a' mit a' szőrszál hasogató dialectica néha próbálgatott is megtenni, de az elfogultság — ha nem tudatlanság illy fattyu sarjadékjai az europai státusok pozitív életét lelkesítő szellemben mindég kudarczot vallottak.

3. Hogy ön vérünk egy részét elnyomta volna a' hajdani kór, azt az alkotmányos jótéteményekből kizárván olly állítás, mellyet aligha lehet a' historia fátyla világánál bebizonyítani, maga Keza nyilván írja, hogy a' magyarok egyenlő joguak valának, és csak elkövetett vétkek következtében veszték el némelyek szép szabadságaikat, — 's ez ellen azt hiszem józanul kifogást sem lehet tenni, így volt e' szokás más népfajták közt is, 's ha néha egyes nagyok visszaélései ártatlanokat tettek is szolgálká, vagy mások a' sok diatázás, háborui költségek, vagy éppen ön okozta nyomorok miatt eltehetetlenedvén önként véduri hatalom alá adák magokat, a' mikre példákat mutatnak elő törvényeink és családi okleveleink — mind ezek — mint

egyes jelenetek az egész nemzetre hibául felnem ro-
vathatók, mert vissza élések mostan is történnek, bár
időszakunkat sokkal okosabbnak tartjuk is az apáinké-
nél, csak hogy a' vissza élések most finomabb alakuak,
's épen azért kártékonyabb hatásuak is, mivel az erő-
szakoskodókat régen még is csak korlátozták megyei
's országos gyűlésekben.

A' mi a' jász, kun, hajdu kerületeket 's királyi vá-
rosokat illeti, melyekre czéloz talán a' szerző az alkot-
mányból kizárás által — látni való, hogy ezekre néz-
ve elnyomásról szót sem lehet tenni, mert a' diaetákon
régén is megjelentek követeik által, kiváltságaik pedig
földes uri kénytől őket megoltalmazták, ha pedig más
magyar lakosokat akar értetni, olyakat, kik földes uri
hatalom alatt állanak, úgy a' szerzőnek tisztében állana
előbb be is bizonyítani, hogy erőszak fosztá meg őket
nemesi jogaiktól, a' mit megmutatni teljes lehetetlen,
's itt ne feledjük el, hogy épen a' XV. század végé-
ig, tehát mikor tájban Mátyásunk megholt, lehet a'
külföldiek megmagyarosodását epochailag venni, mire
kronikásaink mellett az azon században élő tudós bi-
bornok és pápa Aeneas Sylvius is utal, a' mellett hogy
a' befogadott kunok, jászok, ismaeliták, itt maradt nó-
gai faju tatárok csak a' magyar uradalom ön állan-
dósága szakában válhattak magyarokká, és nem ké-
sőbbben, mikor már political hatalmunk Europa láthatá-
ráról eltűnt, 's hogy mind ezek, bejöttökkor és keresz-
tyén hitre állásokkor nem magyar nyelven beszéltek,
olly bizonyos historiai utalványok után hiszem, melye-
ket elősorolni itt csak a' hely szűke tilt, 's az ellenke-
ző véleményűek okai mindaddig más értelemre nem
birhattak, csupán azért mert azok is inkább hükedély
mint a' hidegenfontoló critica szellemében iratvák, és
ha már e' néptömegekből sokan uri hatalom alá estek,
azon ismét nincs mit fennakadni, mert a' maga rendén

folyt a' dolog, az idő geniussával egyezőleg, midőn más felől a' hegyek közt élő szlávok elzártságok miatt a' magyar élet elemeit már a' közösülés csekélysége miatt is magokba olly könnyen mint az itt megneveztem népfajok fel sem vehették, melyekről tudva van, hogy magyarok közt éltek, azokkal társalogtak, igen sokan közzülök nemességi rangra is emeltettek.

Ugy de — folytatja a' szerző — a' később időszaki nagyok már semmikép nem menthetők, mert ők nem hogy jobbagyaikat megmagyarosították volna, sőt ön magok is elkoresháltak. Ezt a' török időszakról állítani nem lehet, mikor még a' török urakkal is magyarul folytak a' levelezések, sőt országgyűlési diáriumok is hébe korban magyarul szerkesztettek, tehát legfelyebb is a' XVIII század sajátságos kivételei volnának az illy jelenetek, mert még ez időpontról sem lehet azt általánosan állítani, hogy nagyaink magokról, 's vérökről megfelejtkeztek, mivel lelkes és nagyméltóságu magyar urak e' században sem hiányzottak köztünk, és ha nem minyájan voltak is igaz hazafiak szerzőnk értelmében, azon más kérdés adja itt magát elő, minő helyzetű volt a' magyar status politicus, melly illy tüneményeket eléhozott? mert e' kérdés megoldásától függnek a' bűn tulajdonítás fokozatai is, és ha már meggondoljuk, mikép a' magyar uradalmi függetlenség II. Lajossal sirba szált, a' török és ausztriai udvarok közti vitás időben pedig egyeseknek más főbb gondja nem is lehetett mint a' „parta tueri“, majd kinyomatván a' törökök, a' vallási és más lázongási keserűségek mellett, melyekben *ilacos intra muros peccarunt et extra* — — felyülről a' tehetősbe elnémetesedése vagy bon ton szerinti elfrancziásítása kegygyel fogadtatott — illy körülmények közt aztán a' kegyeleték sikeres hatása mellett nincs mit csudálni vagy miért fennakadni az illy eseményeken, mert hiszen ez politcai

divat szerint ment a' német honban is, 's köztünk a' ratio educationis latin szabásából még ma sem fejlődött ki, hát azon időben nagyaink hogy ne függtek volna még inkább a' jesuiták oktatási rendszerétől, mellyek szerint ők diplomaticusokká 's magos status hivatalokra készítettek, azért az udvar nyelvét a' francziák nyelvével együtt már gyermekségekben tanulni kéntelenek voltak, mert azt mind rangjok és születések, mind az udvarral való viszonyaik 's elvégre — a' divatos bon ton egyaránt megkívánták. A' dolgok ily állásában, midőn diaeták is csak ritkán tartattak, az ország rendezése is sok gondot adott, valóban azon lehet csudálkozni, hogy főuraink egyről egyig idegen ajkuakká nem váltak, pedig ez nem hogy megtörtént volna, sőt többen voltak a' magyar nagy családok közül a' XVIII században is, kik honni nyelveket értették, azon irtak és beszéltek is, tehát a' vád általjánosságban minyjokat nem is érheti.

A' magyar nagy urak sujjos lekorholása után szerzőnk a' nemzetiség és mái liberalismus természetét fejtegeti, melly szerint a' népfajok alkotmányos lét után esengnek, mert a' terjedő civilisatio neveli a' liberálisok számát, (l. 20 — 25) Minden félreértés végett az igaz liberalismust megkülönbözteti az alakostól, az első nem barátkozik meg a' fosztani akarókkal (l. 33) a' vagyont szentnek és sérthetetlennek elismeri, 's ez mind nagyon helyes: mert a' tisztelt báró urnak szilárd jelleme, magyar igaz szive, melly csak a' jóért 's honja felvirágzásáért dobog, különben is régtől fogva tudvák, de mind ezen gyöngyök mellett is, mellyek az érdemes író elkülönözik az áll szabad elmüektől, némmelly pontokban ismét elkellett térni a' könyvben kifejtett nézetektől, mellyek vagy általjánosságok miatt félreértésre nyujtnak alkalmat, vagy épen alaptalanok és tóditvák. Ugyan is alkotmányos létről igen sokat be-

széll szerzőnk egész könyvében, 's azt véd paizs gyanánt tekinti az orosz birodalom irányában, de sehol annak természetét tudományos szorossággal meg nem határozza, mellyből az a' bizonytalanság következik, hogy tisztán nem is tudhatni minő alkotmányos lét sürgettetik? valjon az a' francia, spangol, belga, vagy az angol 's magyar constitutiók mintájára öntessék e'? mert mindenik közt nagy a' különbség, képviseleti rendszer a' választók 's követnek választhatók adózási mennyisége szerint, vagy csupán a' külön testületek és rendek szellemében — két egymástól felette nagyon különböző intézvény, 's egyiknek vagy másiknak előbbvalóságát, gyenge vagy erős oldalokat meg sem érinti a' könyv, szóval épen a' fő pont mélyébe nem ereszkedik; azonban az eszmék meneteléből — nevezetesen az aristokratia ostromlásából, (l: 22) a' reactio okairól, (l: 27) a' liberalismus védelméből azt kell következtetnem, hogy szerző az alkotmányos zászló kitűzése alatt, mellyet a' porosz és austriai udvarnak nagyon is ajánlgat (l. 135, 233) az adózás szerinti képviseleti rendszert pártolja, tehát a' francz, belga, spanyol alkotmányoknak hódol inkább, mint a' feudális alkotó constitutióknak, mellyekben a' rendek érdekei képviseltetnek, 's ha ez így van, a' mint másképp nem is lehet — (különben a' könyv nagyon hiányos szerkezete lenne csak oka e' félreértésnek) helyén látom a' szerző által ajánlott alkotmányos lét elsőbsége ellen a' másik felett nem csak kétséget támasztani, de kereken is tagadni, hogy az illy képviseletirendszer igaz practikai becsben megelőzné más keresztyén státusok igazgatási formáit, akár autokratorok legyenek is az uralkodók, millyenek az orosz és austriai császár, a' porosz király, akár feudális constitutiók által megkötvék, mint Angliában és honunkban. A' számításban itt is a' keresztyén vallás égi malasztja ki van felejtve, melly a' keresztyén fejedelmeket, ha bár azok autokratorok is

lényegesen elkülönözi az ásiái despotáktól, úgy hogy patriarchalis igazgatás módjaikat a' zsarnoksággal identificálni nem is lehet, pedig a' liberalis új divatu constitutióknak kelletén is tulhevült magasztalásokban titkon egyszersmind a' gyűlölség magvai lappanganak, melyeket sokszor akaratjok és céljok ellen hintenek el a' néptömegben az illy tartalmu könyvek, nem gondolván, hogy azzal többet ártanak mint használnak, mert hogy az igazgatási formák magokban (constitutióval vagy a' nélkül) nem eldöntő lényegűek 's becsűek, hanem a' körülmények szerint kárral vagy haszonnal felölthető ruházatok — ez olly tény, melly a' nemzeti élet módok által már historaiilag rég igazolva van. „A' szabadság — írja Scheridan — nem olly növény, melly hamar kibuvik, csak az idő érlelheti azt, csak olly földben verhet gyökeret mellyet természet megiszenned, 's ha virágzó és állandó akar lenni gondosan kell azt ápolni, a' szüntelen környező veszedelmektől nagy vigyázattal megovni. Ám de mikép kelljen óvni és ápolgatni, azt csak a' tapasztalásból lehet megtudni. Azoknak, kik nem alkotmányos státusokban élnek, alkalmok is alig van a' tapasztalás e' nemével megismerkedni, hijába vinnéd azért illy nép közzé az alkotmányt, mellynek célja szabadságot adni, mert az arra nincs elkészítve, és megérve, hogy azt fenntartsa és használhassa“ (history of the revolution in Sweden p. 139)

Ha gyenge oldala a' könyvnek, hogy az alkotmányos rendszerek közti különbség szoros értelmezését elmulasztá, más állításai és következtetései szinte a' nemzetek történeteivel összeütközők; például az oligarchia és aristocratia keletkezését abból eredtnek mondja, hogy a' jogérzet csak kevés számnál volt meg, 's a' kevés szám vitta ki jogait a' nagyobb szám rovására, ma e' jogérzet már soknál meg van, a' követelés régi, és

nem az új koré, a különbséget csak a szám teszi, melyet a terjedő civilisatio mindegyre nevel, tehát a liberalismus nem is oka a reactionnak (l. 22, 25.) A szabad népcsapatok történetei már e lehozást merőben feldöntik, mert kezdetben azok vezéreikkel együtt fejenként szabadok 's egyenjoguak voltak, így a german 's frank nép fajok, így a magyarok, ez utolsókról maga is tanítja ezt a szerző, (l. 11) tehát az oligarchia és aristocratia csak későbbi sarjzatok, tehát a kevés szám nem a prius, hanem a sokszám. A vagyonosok makacssága és megátalkodottsága felett, kik bitorlott jogait féltékenyen őrzik (l. 27—32) ismét nagy pathosszal szól a könyv, kívánható vala, hogy itt a mérséklet hangulata fogott volna helyet, mert szelidség engedelkenységre veri meg az utat, midőn a durrogás és fenyegetés még inkább ellentállásra kényszerítne.

Ha a civilisatio roppant folyama gátot nem tűr, mint a könyv 38 lapja tanítja, úgy azt orosz országra nézve is bekellett volna számítani, minek sehol nyoma nincs a könyvben, mert ez ország mindenütt rém képileg állittatik fel, mintha az a civilisatio hatalma ellen szabad mentségi levéllel volna ellátva, a mi azonban koránt sem úgy van.

Kiemeljük még következő tanítását is a könyvnek, „alkotmányhozi hívség az ész, nemzetiséghez vonzalom pedig inkább a szív szüleménye, a nemzeti érzés a haza szeretetnek poesise, ha több nemzetiség van a szerencsétlenség: nemzeti érzés nem fő cél, hanem a fő célnak — szellemi 's anyagi jólétnek kifejtésének, minél többre kiterjesztésének alárendelt célja, — 's arra fő eszköz, a nemzetiséget hát nem kell fő célnak venni, ez nagy veszélyt okozható tévedés. (l. 41, 43.) Itt csak azt jegyezzük meg rövide-

den, hogy illy általjánosságok semmit fel nem deríthetnek, mert hiszen lehet 's van nemzetiség alkotmányul és a' nélkül, a' jó lét pedig egyik mind másik formában elérhető, alkotmányos[nemzetek közt a' nemzetiség mint az alkotmány egyaránt fő cél, a' kettő legszorosb kapcsolatban áll egymással, sőt ha egyiktől a' kettő közzül meg kellene válni, úgy az alkotmányt ereszthetjük szabad martalékul, csak hogy nemzetiségünket megőrizhessük, mert ez az öntudatban mélylen elágaztatta gyökereit, 's reményel táplál a' jövőre.

Honunkban különösen ha a' magyar nemzetiség nem a' fő cél, úgy jó éjtszakát mondhatunk az eleinktől átöröklött magyar világnak, minden lehetünk csak magyar többé nem, természetesen törekvéseinkben tulzóknak nem kell lenni, mert azzal ismét csak magunknak ártunk, midőn halkali reformok által a' fő cél u. m. nemzetiségünket sem tévesztjük el szemünk elől.

Mi előtt a' könyv Oroszországot, Európát és különösen honunkat illető pontjaira átmennék, tartozom felvilágosítással a' constitutionalis állapotokra nézve, melyeket a' könyv mint már érintve volt — egymástól meg nem különböztetett. —

A' liberalismusnak (már a' könyv értelmében is) Franciaország a' termő honja, mint a' burgonyának Chili és Peru magos hegy síkjai, hol az vadul is terem, hová egyszersmind a' szabadelműség dévaj szelleme Északamerikából szintugy átsapott, mint a' francia szellem 1790 óta fej kábitó iszapjait rohama árjaival köztünk és egyébütt is lerakta. Ezen francz modoru liberalismusnak 's alkotmányosságnak irá legközelebb is Bülöw — jellemző ábrázolatja annak jelképe a' szabadság fája, élet 's gyökér nélküli fa, mely ágakat nem hajt, gyömnöcsöket nem terem, lázzadási

eredménye a' theorisálásnak, hol még ma is az ország pártok laptája, 's nagy szerencse hogy még Fülep hátráltatni tudja a' kitörést, harmincz millio az egész népségből részt sem vesz az alkotmányban, adókkal elnyomva, még olly szabadságot sem élvez, millyennel bir korlátlan monarchiában a' jobbágy, 's anyira ment dolga, hogy ha a' souverain nép feltámad csak kartácsokkal kellene vele beszélni, mert nem is lehet azontul más érthető nyelven vele értekezni.

Igy Bülöw, 's mindazok kik Francia országot az utolsó tized alatt figyelemmel átutazták, az alkotmányos félszepségeket, a' nép álhatatlanságát, nagy- és valódi status czélok elérésében kitűrni nem tudást csak nem egy hangulag festik le, mint Mager, Heibronn, Haacke.

Hogy az ő képviseleti rendszerek csak illusio, hogy a' jog érzete és birtoka nem a' több hanem a' sokkal kisebb szám kezeiben van, tehát a' szózat állítása még Francia országra sem illeszthető — arról meggyőzhetnek mindenkit Leo szavai, kinek az europai statusok története mint tudva van régtől fogva fontos studiuma, ő írja már különösön Francia országot tartván szem előtt „Täuschungen und Hohlheiten der sogenannten constitutionellen Verfassungen liegen vor den Augen: denn diese (in ihrer gāng und gāben Gestalt nicht auf organische Gliederungen des Volkes basirte, sondern höchstens mit einzelnen Thätigkeitsrichtungsmassen und Besitzbeträgen in Beziehung gebrachte, übrigens nur nach arithmetischen Verhältnissen hergestellte) Repraesentation des Volks macht nicht nur 1, das Gegentheil möglich von dem was sie selbst beabsichtigt, nämlich, die Herrschaft der Repraesentanten der Minderzahl, sondern sie ist auch 2, gar keine wirkliche Repraesentation —

sensation. Wenn von drei Cantonen, von denen jeder 1000 Wähler hat, in dem einen alle 1000 Wähler einen Mann von der einen politischen Färbung in den beiden andern aber in jedem 510 gegen 490 Wähler zu Deputirten Männer von der entgegengesetzten Färbung wählen, so haben am Ende 1020 Menschen zwei Repraesentanten, und 1980 nur einen“. Eddig Leo, hozzá tévén azt is, hogy tiz esetben hétszertörténik ez így meg, tehát vajmi nem csuda, ha a követválasztások illy szerkezet mellett nem csak lanyhán mennek, de magok a követek is nem értvén a külön rendek, életmódok 's status gazdálkodási érdekekhez, mivel egyetemes ismereteket nem kívánhatni egyéntől — ha magok a követek mondom legnagyobb apathiával 's közönyösséggel viselik magokat sok fontos tárgy iránt, mellyek kamarai vitatás alá kerülnek, mivel a választási mód a külön érdekek képviselésével semmi összhangzásban nem áll, ugyan azért épen Budget szavazatkor, melly az országnak, földbirtokosoknak már is sok nyomort okozott, az elnök nagy bajjal tud néha annyi tagot összehívni, hogy belőlök a szavazatra megkívántató szám menység kiteljek, sok száz milliót egy óra alatt szavaznak aztán meg, a nélkül hogy az előadásra komolyan figyelnének is.

E' ferde újképviselési találmány mondatá el Hüllmannal is, ki az ó és új világ status szerkezeteiben járasságát több derék könyveivel bebizonyítja, „Auch Landesvertretung, diese politische Hervorbringung der neueren Zeit war ihnen (den Israeliten) wie dem ganzen Alterthume fremd, eine sonderbare Einrichtung, die von Abtheilungen der Staatsbewohner nach Genossenschaften, oder nach Berufsarten und volkswirtschaftlichen Verhältnissen nichts wissen will, sondern jeden Gewählten für fähig erachtet im Geiste der Bedürfnisse Aller zu sprechen, also eine collectiv Stimme im grössten Umfange zu führen“

Az alkotmány magában még csak száraz szó, milyennek kell annak lenni, micsoda formák közt mozoghat legcélszerűbben — azt az országok fekvése, nép idom és hajlam, annak műveltségi fokozatai 's szomszédsági viszonyok határozhatják el, uniformisálni Europa népeit és nemzeteit egyenlő alkotmányok által nem lehet. Porosz ország szabad szellemű alkotmány nélkül is kicsi eredetéből magos fokra emelte hatalmát, azt, mind szellemi mind anyagi virágzása a' fő rangú státusok közzé emelé, és mi ennek az oka kérdem? bizonyosan az uralkodó ház bölcs igazgatása, melly a' statust alkotó elemeket minél jobb összehangzásba ügyekezte egymás közt hozni, a' sujj egyent hatalmas karral fenntartván az elemeknek is saját mozgási kört engedett, 's most már készülöben van országának alkotmányt is adni, de nem francia mintáut, hanem olyat, mellyben a' nemesi, papi, polgári, 's földműves rendek érdekei, a' műipar és kereskedelem mindenik külön választottjai által képviseltessék, tanácskozásait illedelem és mérséklet vezesse, ne láрма és kicsapongás mint a' római 's uj Gallia nép gyűléseit, mellyekről írja Cicero, „nullum fretum, nullus Euripius, tot motus, tantas, tam varias habet agitationes fluctuum, quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitorum“ (pro Murena c. 16:)

Az illy külön érdekek képviseletéből, 's komolyan megfontolt csendes tanácskozásokból várhatni csak üdves törvényeket, mellyeket a' monarcha kész leend aztán meg is erősíteni, az illy fokozatos előmeneteltől Austria sem vonakodik, de meg kell előbb érni a' dolgoknak, azért kár volt a' szerzőtől Prussiát Austriával szemközt mint egy féltékenyes rivalisatioi alakban felmutatni, (l 233) mert Austria ön saját mint alattvalói érdekeit jobban ismeri, hogy sem a' jó alkalmatosságot és időszerinti helyes eszközöket hasz-

nálni elmulasztná, de éppen az alkalmatosságok és eszközök helyessége 's jóságoknak megítélése a' fő dolog — 's itt a' petitio principii — egyének minden készségei mellett is az egész állásáról, az európai udvarok politikai viszonyaikról vajmi keveset tudhatnak! pedig illy felavatás nélkül legjobb szándék mellett is európai kalandozásunk nehezen lehet több valami mint botorkázás; azt is megjegyezvén egyuttal, hogy a' hűbérés alkotmányokból lassu javítások útján legkönnyebb 's legtermészetesb az átmenetel jóképviseleti rendszerre, de ne egy éjszakán történjék az mint Franciaországban, (august 4: 1789) melly azóta belső nyugodalmát is tán hosszas időkre még nélkülözni kényszerül. (*)

Minekutánna szerzőnk az alkotmányos lét szükségait elősorolá, fő tárgyára az orosz hatalomra és annak politikájára megyen át, megérinti a' sláv mozgalmakat az orosz birodalom határain kívül, mellyek a' literatura külső czime alatt az orosz kormány kezére dolgoznak, mellyből némi szakaszokat már mult évben a' pesti hirlap is felmutatott, 's mellyekre szerény válaszmát a' világ is közlé, (104 sz: 1842) azért azokat itt mellőzvéen csak annyit bátor vagyok megjegyezni, hogy e' sláv ha úgy tetszik politico literariai mozgalmaknak szoros összefüggése az orosz európai politica kezelésével a' könyvben most sincs bebizonyítva, hanem inkább csak a' fejledező körülményekből gyanítólag kihozva, egyedül Miklós csárnak a' lengyelekhez intézett beszédében (148) leltem nyugtalanítót, mert ha azok úgy mondattak el mint itt állanak,, ugy szölok hozzátok mint minden oroszok czárja,

*) Bülöv szerint 210,000 részesül ma a' választásban, tehát a' népesség 166-dik része, 165. rész ki van zárva a' törvényhozásból.

nem sokára többi sláv rokonaitokhoz is úgy fogok szólni, mint minden eredeti birtokaink ura“ valóban nem ok nélküli többé a' félelem, hogy akkor legalább alattomos ármányok forraltattak, minden esetre köszönettel tartozunk a' nemes bárónak a' figyelmeztetésért, 's hozzá vévén azt, hogy több vármegyénk már fel is szólamlottak ez irányban, minden hazafinak kötelességében áll most már éber figyelemmel kísérni e' mozgalmakat, nevezetesen a' magyarok közti jó egyetértést, melyet a' nemes báró (lap 247 'stbb) remek tollal kiemel, egész erejével elősegíteni, mert ha magunk közt is feloszlunk — úgy csak vesztünkre dolgozunk. Becses részét teszik e' jelen könyvnek még az oláh nemzet állapotjának, népességének 'stbb bő előadása (l 79 — 94) az orosz hatalom nevedésének időszakonkénti kimutása, (l 129 — 160) E' hű vázlatokból megokulhatni, hogy az oláhságban sem bízhatunk, ha nevelését még továbbra is elhanyagoljuk, ha sorsokon nem könnyítünk, 's az által hozzánk és a' hon szeretetéhez nem csatoljuk. A' nemes báró szerint az oláh nemzet száma Oláhországban 2,000,000 Moldvában 1,200,000, Bessarábiában 1,000,000, Bukonivában 800,000, Erdélyben 1,010,000, Magyarországon 1,085,000: összesen tehát 6,795,000. Illy néptömegnek mi is hisszük a' szerzővel lehet jövője, de csak a' civilisatio útján, ennek eszközlése azonban nehéz feladat, de nem elérhetetlen. Jóval felyül haladja számban az oláhokat az austriai monarchiában elszórt sláv nemzet, melynek összes száma (l. 126) 17,460,000 tétetik. Az író nézete szerint már (Europa teendői l. 185) e' nagy nép tömegeket (oláh és sláv) a' civilisatiónak meg kell nyerni — 's e' helyes és okszerű kívánság — alkotmányos külön nemzetekké kell őket átalakítani, hogy így az oroszok iránti hajlandóságot magokról levetkezvén a' félelem is meg szűnjék, mely Magyaror-

szág és Austria önállását északról fenyegeti: a' szerző terve szerint már Cseh és Morva országnak, Galli-
ziának mindeniknek külön alkotmányos szláv tarto-
mányokká kell válni, így Dalmatia Horváth és Tót
ország, 's Istriának szláv faju része ismét egy külön
alkotmányos szláv országot képezzenek, de ez utolsó
már Magyarországgal szoros, feloldhatatlan kapocsban
álljon; szinte Oláh és Moldva ország egybe forradjon,
Bosznia, Bulgária és Serbia egy testbe öntessék, 's
constitutiot nyerjen. Ha ezek — ugymond — mind
megtörténnek — Orosz ország ellen biztosítva is
van Europa, főleg az austriai és porosz birtokok
nyugodalma; kivált ha Lombárdia és az austriai her-
czegségek is constitutiot nyernek. Menyire kivihetők
e' tervek menyire nem — 's vajjon ha alkotmányos
szláv és oláh királyságok vagy fejedelemségek felállit-
tatnak, az, az orosz hatalom érdeke ellen, vagy ér-
dekében történék e' — ? ennek megvizsgálására
illetékes birónak magamat semmikép nem tarthatom,
még is anyit kéntelen vagyok megjegyezni, hogy va-
lamint egy részről az orosz hatalom roppantsága, 's
az onnan fenyegető veszély szinte a' borzadásig fes-
tetvén le — e' részben a' derék szerzővel egy érte-
lemben nem lehetek, ugy más részről, ha szinte a'
könyv állításai ez irányban minden pontban igazak
volnának is, méltán kételkedem, hogy mind azon ros-
szak bekövethetnének, mellyekkel a' szerző Euro-
pát módon is tul riasztgatni jónak találta, és mivel a'
dolognak itt fekszik legkényesebb oldala, melly Eu-
ropa státus politicáját érdekli, bővebben ki is kell
fejteni magamat, miért e' részben a' szerző nézetei-
ben nem osztozhatom.

A' mi az orosz birodalom terjedését és hatalmát
illeti, nem tagadhatni, hogy mind e' két tekintetben
fontos befolyást gyakorolt és folyvást gyakorol az eu-

ropai eseményekre, ez nem is lehetett másképp, miután egyfelől a' lengyel nemzet eljátszá saját szerencsését, más részről a' török birodalom szinte elgyengülésén, a' mult századi szerencsésen folytatott török háborúi olly állásba hozták az orosz hatalmat, hogy az európai státusok politicájában akkor már tényleges részt vehetett, mikor Lengyel ország első felosztása szóba hozatott. E' két sark ponton fordult meg minden, mert északra és keletre terjeszkedése Európát mit sem érdekelheti máig is, sőt kívánható, hogy egy rendezett keresztyén hatalom Asia vad népei közt civilisatiót hintegessen, 's örködjék a' barbarok ellen, a' mire már fekvésénél fogva meg volt az orosz birodalom hiva. Nem ok nélkül állítam, hogy a' Nemesis megboszulja magát a' hanyagságokért mellyeket szabad nemzetek elkövetnek, a' lengyeleknek is megkellett azokért lakolni, mert fejtelenség és belső egyenetlenségek miatt már a' felosztás előtt jóval elgyengíték erejüket, 's elébb utóbb összeroskadni kellett azon országnak, hol a' pártoskodók zabolátlansága rég megásta sirját a' lengyel nemzet felvirágzásának. Példájokból tanulhatnak mások is, főleg mi magyarok tanuljunk, 's igyekezzünk egymásközt szépen egyezkedni, hogy isten áldása kísérje munkálatainkat.

Hogy Lengyel ország, bukását ki nem kerülheté, azt az öreg, sok csatákban győztes Sobieszki nyilván ki mondá már 1686 a' lengyel diaetán, őt a' derék hőst, nemzete védőjét slobodissa 's podharzai csatában, mint hazaárulót rágalmazták a' pártok emberei, mindennemű keserőségekkel illetván, mellyekért méltó haragra kelve jóslói lélekkel tartotta azon sirfeletti beszédet hazája felett, mellyet Salvandy hiven közölt ismeretes könyvében, mellyből csak néhány sorokat közlök „oh quel sera un jour la morne surprise de la posterité, de voir, que du faite de tant de gloire,

quand le nom polonois remplissait l'univers, nous ayons laissé notre patrie tomber en ruine, y tomber, hélas pour jamais! (Histoire de Pologne: t. III. p. 375). De idegenek is például Freschot 1697 — hason jós-latokat irtak és tettek le könyveikben, úgy hogy nem csudálhatni épen, ha a' megelőző okok meghozák a' következéseket is, mert hogy egy szemtanu szavaival éljek, ki az 1794 lengyel forradalmat leírá, a' lengyel nemesek jobbágyaik közt élve magok is faragatlanok voltak „tout étoit grossier esclaves et tyrans“ pedig e' szép lengyel hon más sorsra méltó lett vala, ha fiai is magokhoz és honjokhoz méltólag viselnék magokat.

Vagynak a' nemzetek történeteiben szerencsés perczek, mellyeket ha elmulasztnak maga idején használni, azok többé vajmi nehezen fordulnak vissza. Így például a' Romanow ház felállása előtt az orosz földön, 1-ső Demeternek nagy hasznát vehették volna a' lengyelek, kit ők 's a' jésuiták pártolván Boris Godunowot általa megbuktatták, ekkor (1605) catholicus könyvek özönlék el Russiát, 's ha a' lengyelek kedvence fenn tarthatta volna magát tovább is a' trónban, Lengyel ország felyül kerekednék az oroszokon, kikbe a' pápák befolyása által is idegen elemet kell vala beoltani, hogy más kifejlések álljanak elő, mint a' maiak; ám de a' pártolt mint a' pártoló fél vakok voltak, a' szerencse és öröm egyaránt megrészegíték a' főt mint a' szívet, Demeter mohón fogott a' dologhoz, a' patriárchát és papákat hirtelen elnyomá, nem sokat gondolt a' bojárokkal, 's nem is úgy élt mint a' köznép szokta addig látni urát, így a' koczka is csak hamar megfordult. Szinte így a' szláv nemzetiségre végpercz üthetett volna azon földrészeken, ha a' lieflandi német vitézek elébb elfoglalnák Lithvániát, míg azzal Lengyelország egyesült, mert akkor a'

lengyelföld is övék lett volna, 's a' Kárpátokig terjesztheték vala ki birtokaikat 's a' német elemet, az oroszok akkor még a' mongol járom alatt nem is mozgathván. —

De mindezek most már pia desideria! Lengyel országnak felkellett oszlani, 's mint Hammer megjegyzi az osmanok történeteiben, az első felosztási terv 1770 a' török udvartól jött olly móddal, hogy csak Austria és a' fényes porta részesüljenek abban, de ez elhangzott akkor, ellenben Katalin és Fridrich nyomatékosan fogtak később a' dologhoz, 's hogy Mária Theresia kéntelen állott az egyezéshez, bizonyítja Kautizhoz irt gyönyörű levele, melyet Hormayr 1831 ki is adott. Herzberg is menti Fridriket, hogy belé sodortatott a' felosztásban, a' mit Katalin különben is egyedül 's tán még károsabb következtésekkel megtett volna. A' későbbi új felosztások azután önként következtek, mert a' kiűtött francia revolutio az udvarok egész figyelmét magára vonta. Anglia és Austria nem akartak az északi és porosz udvarokkal többé egyenetlenkedni, miután a' hydra sárkány fogait kimutató, 's méltán írja Bulau, hogy Francia ország csak vesztére volt a' lengyeleknek, fellázzítá őket, a' nélkül, hogy segített is volna rajtok, nevelte köztök a' pártszakadásokat, melyek elleneiknek okot adtak elnyomásokra. (Geschichte des europ. Staaten Systems. 2 B.)

Orosz ország nyugotra nehézkedésének egyik fő sark pontját így kiemelvén, lássuk igazán olly veszélyes-é az, mellytől Europa most már retteghet. Szerzőnk bőven előadá azon hatalom eszközöket, melyek az orosz kormány kezében állanak, hogy szándékát elébb utóbb kivigye: de micsoda szándéka lehet tisztán még sem láthatom a' könyvben, 's még inkább nincs az hitelesen be is bizonyítva. Ugyan is politikai

számításokra épít a' szerző, felteszi az orosz udvarról, hogy a' török 's más szláv lakta földbirtokokat áhitja, 's e' cél elérésére ármányos politicája minden legkisebb alkalmat okosan tud használni; Ausztia legközelebb van kitéve a' veszélynek, mert 17 millio szláv nép fajok ura, Porosz ország csak akkor félhet ha már háborura kerülne a' dolog. Ha megengednők is e' feltételek igaz voltát a' magok egész terjedelmökben, még is nem elégedhetünk meg a' szerző abbeli eljárásával, hogy csupán csak egyik oldalát festé ki a' rém tárgynak, a' másikat színezetlen hagyá, az orosz birodalom belső viszonyait, az europai első 's második rangu statusoknak szinte nem megvetendő hatalmát, az europai politica kiképeztetését vizsgálatra sem méltatá, pedig ezek multhatatlan fő pontok, melyeknek kitisztázása az olvasókra nézve még szükségesebb, mint maga a' felállított rém kép, melly sok jámbort bizony el is csüggeszthet, kivált olly jó tollu író olvasván, millyen a' tisztelt báró ur is, holott ha a' dolog másik oldalát is megérintné, a' mi igen kívánható vala, tárgyat úgy kimerítettnek nézhetné a' szerző, midőn így a' könyv mancum opus — 's épen a' hiányzik benne a' mit legszükségesebb tudni — ; mert a' leverő, vagy akár mint nevezzem — az elcsüggesztő eddig is jó formálag hirdetve és tanítva volt, ellenben a' contra pondusról — mellynek a' nagy közönségben önbizodalmat kellene önteni, — köztünk kevés vagy épen semmi szó sem válaltatott.

† A' mi orosz ország belső viszonyait illeti, magában érthető már, hogy olly kiterjedt, szét szórt, különböző nyelvű, hitű és műveltségű népséggel ellátott birodalomnak magával is elég baja van, melly a' kormánynak elég gondot ad némi összehangzásban hozhatni az elemeket, hogy a' belügyek rendben folyhassanak. Bár mi sokat tartunk is orosz ország kato-

nai nagy hatalmáról, de más felől nem titok többé, hogy civilisatiói tekintetből még sok tenni valója van a' birodalomnak, a' mit a' fegyverek száma ki nem po-
tolhat, és ha europai fontosságú háborút kezdene, nem csak saját belsejében fennakasztaná a' reá nézve olly szükséges műveltségbeni előhaladást, de népes-
ségét is igen megfogyasztaná, melly minden számos külföldi telepek bevitele mellett is föld terjedtségéhez képest elég gyér, úgy hogy Hollandiához képest az arány 1: 10. Angliához 1: 7. Poroszországhoz 's Aus-
triához 1: 5. Tudni kell azt is, hogy katonaságának nagy számát épen belső viszonyai tették szükségessé, mert ásiai birtokainak széles határait másképp nem őrizheti, hol a' katonák egyszersmind rendbíz-
tossági 's magistratualis tulajdonságokkal ellátvák. Mennyi te-
herrel és mi sok gonddal van összekötvetve csak a' kaukasi lineák őrzése, 's az ott lakó hegylakosok fé-
ken tartása eléggé tudva van 1827 óta a' közhirla-
pokból is, Klaproth, ki maga is ott járt, 's közelebb-
ről ismerte a' körülményeket, már akkor nyilvánosan írá, hogy drágán vásárlá meg Oroszország uj birtó-
kait, negyven ezer főnyi sereg mellyet mindég ké-
szen kell tartani nem elégséges a' csendet fenntar-
tani; 's hogy igazat is írt az 1831 óta még sűrűbbé
lett események azon földrészen eléggé világositják a'
dolgot. Mit ér a' legnagyobb birtok is, ha az népese-
dés és civilisatio tekintetében még tetemes fogyat-
kozásokkal küzdeni kénytelen, hiszen az irkutzki kor-
mány kerülete 126,461 □ mföld Ritter szerint, te-
hát $\frac{2}{3}$ teszi Európának, 's alig teng benne egy mil-
lió népség. Így az egész déli Russia népessége (1831)
Serristori gróf 's orosz tábornok kimutatása szerint
1,993,000 volt, mellynek felét bulgár, görög, német,
zsidó, tatár nógai fajok teszik, tehát az assimilatio
itt még jóformán meg sem indult. Hogy a' kormány
kivált Sándor császár ideje óta a' birodalom belső

felvirágoztatására kitelhetőleg mindent elkövet, kétséget sem szenved, de az akadályokat, melyek kívülről és belülről jönnek egyszerre legyőzni nem lehet, arra húzomos idő kívántatik még, míg az ország mértékirányos népességgel, anyagi és szellemi gazdagságokkal ellátva olly magas fokozatra jöhessen, hogy Európának valóban rettegnie is keljen az orosz colossustól, ha ugyan csak szándéka volna a' státusok közti eddig fennálló békekötésekkel megszentelt viszonyokat felforgatni, a' mi azonban alig hihető, 's a' félelem mint Bulau is írja nagyon koránti, 's alaptalan, sőt erős katonai lábon állásán ugyan csak Bulau nézete szerint már csak azért sem kellene megütközni, mert ez az egy mód az, mellyel az egész emberiség tekintetében érdemeket arathat Orosz ország, hogy Asia vad népeit kiemelhesse valamikor az állatiaságból, mint Anglia egy más szinte biztos mód által u. m. kereskedése által India kétszáz millió népességét igen sokban megnyerte már a' civilisationnak. Ne légyünk hát teljes elfogultak Orosz ország ellenében is, hiszen, hogy nem épen kantsuka által igazgatja alattvalóit — melly ferde állitmányt annyiszor ismételik, elég bizonyosságait adá ministeriumainak évenként közzé tett jelentéseiben, mellyeket ha olvasnánk, tartózkodóbban ejtjénk ki a' vádakát, mintha Orosz ország pártolna a' despotismust, nem gondolna a' népjógokkal, vagy épen ellensége a' civilisationnak, mellynek terjesztéséről már is szembe-tűnő próbáit adá saját birtokaiban.

Csak Ouwaroffnak, a' köz tanítás ministerének 1834 czárjához tett jelentését olvassa kiki figyelemmel végig, 's megfogja látni, mikép igyekszik a' kormány a' tudományos világosságot nagy birodalmába nem csak át ültetni, hanem azt ott szét terjesztetni is, mind egyesek, mind a' status sok költséget tettek e'

czélra, de a' szükségek is olly nagyok, hogy azokat egy hamar még elhárítani nem lehet, 's minden megszaporítása mellett is az iskoláknak, nagyobb 's kisebb rendü tanítói intézeteknek még nagyon távol áll Russia akármelly nyugoti más keresztyén statustól néptömegi műveltségre való tekintetben; sik földrészének lakossai (pedig a' népség $\frac{9}{10}$ részét ezek teszik) olly gyéren ellátvák elemi iskolákkal, melyekben erkölcsi és vallásos nevelést nyerhetnének, hogy alig tanul a' 71-ik: a' porosz status ujság legközelebbi átnézése szerint is az europai egyetemeknek épen az oroszokéra esik a' tanulók legkevesebb száma, u. m. az arány 1: 80. midőn Angliában 1: 15. Franciaországban 1: 20. Austriában 1: 24. német honban 1: 21. Itáliában 1: 20. Vegyük ezekhez most azt is, hogy több mint 80 különböző fajú nép lakja e' nagy birodalmat, melyre Adelung száz nyelvet számított, akkor hogy mondhatjuk honunkat babel tornyának valóban megfoghatatlan! mikor északon még nehezebben megy az assimilatio, pedig ott az orosz nyelv megtanulására jutalmak is vagynak téve, 's az így iskolákat végzettek status szolgálatban is hamarébb előléptetnek. Valamint nyelvekben úgy vallás által is fel van oszolva a' népség, 's ámbár a' görög hitűek' számban legtöbbek, de nem megvetendő a' más vallásuak (katholikusok, protestansok, örmények, lámaiták, mohamedanusok, schamaniták, zsidók) száma is, mert a' tabellák szerint katholikus és protestans hitűek száma majd hatodfél, a' mohamedanusoké három millio, a' többi felekezetűeket is lehet összesen másfél millióra tenni, 's mindezek a' nemzeti erő összepontosulásának még elég gátak, ha a' sok nyelvűség még tetemesb gát nem volna is.

Hogy Russiára a' kantsukávali igazgatás ma már mind inkább inkább nem illik, 's ez a' felbőszültségi kifeje-

zés inkább csak csontváz hagyománya a' régibb időnek, mint valóság a' jelenben, az orosz törvény könyvek futólag átpillantásában már megigazul, mert hiszen voltak időszakok más országokban is, melyekben más-kép nem is lehetett igazgatni, különben az emberi természet törvényeit kellene tagadóra vennünk, ha egyedül Russia tenné a' kivételt; ám de ez a' barbar bánásmód mint másutt szinte ugy az oroszoknál is sokat lágyult a' kor szellem által, a' rabszolgaság 1818 óta eltörölve sok tekintetben a' büntető törvények is emberiebbek lettek, a' nemesi és papi rendek mellett kezdi magát a' közép rend is a' városokban kifejteni, (hat millio polgár 1,800 városban) a' senatus mintegy közbenjárói szerepet visel a' monarcha és a' nemzet érdekei közt, 's hogy a' liberalisok által par excellence magasztalt alkotmányt még nem nyert Russia — mely szerintek a' panacea, mintha általános gyógyszer léteznék valahol, az csak azon kicsiny körülményen mult el, a' mire Scheridan kiírt szavai utalnak t. i. „az orosz föld még nem ért meg a' szabadságra.“ Hiszen az a' priori készült codexekkel kétszer tettek próbát köztök is, de a' praxis haszonvehetetlennek mutatta az idealisáló rendszert. Emlékezzünk Katalin czárné idejére vissza, mikor a' francia philosophia rájárára öntetett az uj codex, (1767) nagy robajjal fel is olvasták azt a' nemzet képviselői előtt, tapsoltak neki a' követek, mint a' romai senatus tapsolt, mikor Theodosius codex kihirdettetett; egyedül a' samojedek követjei nem adtak semmi öröm jelt, nem bámulták azt, egyszerűen oda nyilatkozván, hogy uj codexre nincs szükségek, ők csak olly törvényeket kívánnak, melyek őket védjék az orosz rablásoktól, 's a' kormányzók zsebelései ellen. (Art de verifier les dates depuis I. C. t. VIII. p. 355.)

A' császárnénak csak hamar fel is kellett oszlatni a' gyűlést, mert országát bölcséleti álmok szerint nem

lehetett igazgatni. Sándor császár idejében (1805) ismét megkísérték az ideált, Speranszky gróf maga tőn vallomást, hogy őt is eltévelyítá a' magasztos eszmék halyhászása, 's a' kirendelt törvényhozói választmány e' típusban működött vele együtt, de az ország belső viszonyaival szemközt csak hamar felkellett a' családokozásoknak is ötleni, 's ez a' derék, tudósan képzett gróf az, kinek az orosz codificatiók körüli érdemei, melylyek 1832 végeztettek bé, nagyok 's teljes méltánylást érdemlők, mint azt az 1833 kiadott, éptapintatra mutató magány munkája is igazolja. (Precis de notions historiques sur la formation du corps de lois russes.)

Hosszúnak kellene lennem, ha Oroszország szellemi haladását emberiségi irányban és a' tudományok minden ágaiban csak főbb vázlataiban is közölhetném, annyi bizonyos, hogy sok ferde nézetű szemüvegek készültek már, mellyekkel az álliberalismus Europa autokratorait (orosz, porosz, austria) bírálgatja, nem gondolván meg, hogy mindenik birodalomnak megvagynak a' magok sajátos körülményei, mellyek külön bánás módot kívánnak, és elvégre a' monarchiai elv az, melly nagy statusokhoz való, melly Északamérikában is elébb mint vélnők vissza nyeri a' maga jogait, mihelyt népessége a' földtérhez képest elég tömött lesz, és jól jegyzé meg Bulov, hogy a' monarchiai elvet kell támogatni a' tulzó liberalismus ellen, (*) vagy mint másutt írja:

*) Ganz besonders ist es aber das monarchische Princip welches eine Sicherung gegen die Angriffe der ultra liberalen Tendenz bedarf. Jenes repraesentirt die Stabilität, diese die Bewegung, es sind dies mithin die beiden stets in Streit befindlichen Elemente; und da im Angriffe ein gewisser Vortheil liegt und zwischen beiden Extremen der Fortschritt sich befindet; so bedarf die Monarchie einerseits eine Stärkung; die sie

„wo das Volk wirklich frei sein will, da muss die Regierung stark seyn, das sollte über jedem Volkscatechismus mit grossen Buchstaben stehen“ Azon képzelet, hogy a' közvélemény lehet csak igaz támasza az igazgatásnak, 's annak birtokába kell eljutni, vajmi könnyen termő dudvává aljasul, ha elég gyenge volna akármelly kormány illy elvont eszmének hódolni, melly csak az eszközöket sem képes kimutatni, mellyek csalhatatlanul célra vezetnének. A' kormánynak igen is (értem a' keresztényit) figyelni kell az igazság, jog, vallás és erény közönséges alapelveire, hogy a' többség jóhajlandóságát 's a' jó polgárok bizodalját megnyerje, de nagyon csalatkozónak, ki hinné, hogy illy erkölcsi hatalom magában elegendő már mindenre, ha azt bár physikai erő nem fedezi is, sőt inkább ez utolsó valódi támasza a' világi hatalomnak, az adja meg ugy szolván az igaz tekintélyt, (authoritas) mellynek paizsa alatt az erkölcsi élet rendszer szabadabb fejlődést nyer 's ez ismét az erőszakos beavatkozást mindinkább gyérebbé és szükségtelenebbé teheti — Elmondtam igénytelen nézeteimet Russiáról, de a' könyv annak europai politikáját is keményen megtámadá, 's javallatokat ad, miként örködhetik Europa legbiztosabban az ellen. Járatlanabbnak érzem magamat e' téren, mintsem hogy politicali titkokat sikerrel fejtegethetnék, annyit azonban tanultam még is hogy tisztán látom, miszerint Europa az elvek, és érdekek kérdéseiben mindég külömbséget tett, az elvekkel főleg a' politicali nézelődés, (theoria) az érdekekkel a' praxis bajlódik, 's amazokhoz csak akkor folyamodott a' gya-

nur in der ständischen Verfassung finden kann, zum andern eine Vermittelung, dass aus der Stabilität keine Krystallisation oder eine Alles auflösende Bewegung werde.“

korlat, ha az érdekek kívánták, hogy elvekkkel is támogatassanak.

Illy europai érdekek foglalatostoktatták a' diplomatiát 1517 — 1648 közt, mikor a' reformatió világi érdeke (sæcularisatio) fenn forgott, majd 1648 — 1789 a' telepezési és kereskedői rendszer (mercantile Systema) váltak az europai politicában főkérdésekké, míg nem 1789 óta jelenig a' revolutionalis érdek körül pontosult össze a' diplomaták munkássága, 's legközelebb is Miklós czár levele a' sultánhoz, tekintve a' serb eseményeket ezt tanusítja.

Az orosz czár midőn Sándor helyét elfoglalá, azt nyilvánítá, hogy Europa irányában a' nemzeti jogokat mint azok az udvarok által kötött egyezkedésekben meghatározvák, állhatatosan tiszteletben tartja, 's a' köz csend fenntartására erőhatályoson fog munkálkodni, a' boldogult czárnak elveit hiven követve: és mik voltak azon elvek kérdem? nem de azok melyeket 1815 a' szent szövetség egészen keresztyén szellemben felállított, melyek még az orosz törvénykönyvbe is át mentek „Der Regent als Selbstbeherrscher ist die Quelle aller politischen und bürgerlichen Gewalt. Der oberste Grundsatz welcher den russischen Monarchen bei Ausübung dieser Gewalt zur Richtschnur dienet, ist in der Acte des heiligen Bundes ausgesprochen“ (Institut. und Pandecten des russ. Rechts Petersburg 1819 — 1823: 22 Bände I. Buch. I. §.)

Változott e' azóta az irány — nem tudom, de méltó okom van kétkedni, mert az europai status rendszer olly kiképezést nyert a' békekötések és kölcsönös egyezkedések következtében, hogy egyiknek függetlenségét a' más statusoké is in solidum feltéte-

lezi, és már Bulau érintettem könyvében derekasan kimutatá, mikép ha ezen egyezkedések nem volnának is, a' természet által már Europa főbb részei közti szükséges egyensúly ki volna mérve, melly szerint egymástól független statusoknak kell egymás mellett fehnállani, 's ezeknek törekvések belső ösztönileg oda irányozvák, hogy a' jogbeli egyensúly is idővel helyre álljon; a' fejedelmek írja továbbá Bulau — igen jól tudják, hogy csak a' béke hozhat virágokat, azért elkötelezvék annak minden áronni ápolására, különösen a' másod rangu statusok belső erővel ellátva, hogy magokat védhessék, de senkit meg ne támadhassanak — fő eszközlői az egyensulynak — Most már feltéve, de meg sem engedve, hogy Russia valóban meg is akarja bontani az europai statusok szerkezetét — kérdem boldogulhatna e' a' merénnyben sikeres számítással? Felelet — „nem, „okaim igen egyszerűek, azért rendre előscrolom.

1. A' jogosság nem mellette hanem ellene szólana fel, 's ez a' háborúk eldöntésében sarkalatos szerepet játszik.

2. Belső csendét, felvirágzását kockára tenné, mert a' sereg és költség kiállítása zavarba hozná gazdálkodása mint finantialis állapotját, 's ki mondhatná meg egyelőre mikor lenne vége az illy háborúnak, melly minél hosszabb idejű volna, a' belső erők is mind inkább elapadnának, 's ki is kezekednék arról, vajjon ásiái szomszédjai, vajjon a' belső pártok (mert hiszen thron revolutio a' muszka és török földön legtöbb számmal volt) vajjon a' svéd és lengyel nemzet nem használnák e' az alkalmat, kivált ha egy két szerencsétlen csatája lenne, az elvesztett birtok részek vissza foglalására, mellyek akkor bizonyosan csak gyenge tartalék sereggel védettethetnének.

3. Francia országgal, mint a' könyv hiszi — Russia nehezen foghatna kezét, mert ha bár a' francziák esengnek is a' rajnai határ után, a' mi azonban csak párt kívánat, Napoleon vesztt csatái az orosz földön sokkal mélyebben hatottak a' francziákra, mintsem hogy velek a' civilisatio kárára kibékülhetnének, 's ha épen a' rajnai határ lenne is a' esalétek, azzal a' megtámadott statusok még jogosabbban rendelkezhetnének, mint az orosz, kinek kezéből a' francziák azt becsületezetzből sem fogadnák el, mire pedig olly sokat tartnak.

+ 4. Leg több erőt látszik tulajdonitni a' könyv a' szláv mozgalmaknak, de a' számitás még e' részben sincs a' bihetőség pontjáig felvive, mert a' politico literaturai mozgalom nagyon kevés egyed által tárgyalthatik, olyanok által, kik a' régi szláv 's orosz literaturát értik, a' nép massa abban semmi részt nem vehet, mindazért hogy az orosz, lengyel, serb, horvát, cseh stbb népfajok egymás nyelvét nem is értik, azért nem is értekezhetnek egymásközt, mind annál fogva is, hogy az illy agitatorok össze sem tarthatnak, ha nézeteikben egy célra törekednének is, a' mi azonban nem ugy van. De továbbá a' szláv lakosok loyalitása az austriai és porosz udvarok iránt koránt sem süjvedt ugy el, hogy egy két emissarius, vagy néhány megvásárlott agitator egyszerre lángha hozhassa a' poseni tartományokat, cseh, magyar stbb országokat. Különösön Magyarországot tekintve a' horvátok mind catholikusok, földesuraik velünk némű rokonságban is állanak, tehát mind vallások, mind rokonságok elég kezességet nyújtnak, hogy ez ország századok által felszentelt municipalis jogait agyrémekért áldozatul egykönnyen nem viszi, 's a' mi a' Serbeket illeti, két milionál valamivel több lakhatja az austriai birtokokat, de azoknak is

fele része catholicus, 's ezt a' számitásból nem lehet kihagyni — Galliziát 4,764,523 lélek lakja, ebből is romai catholicusok 2,094,443: egyesültek 2,077,994 ó hitű csak 269,327, a' többiek örmények, protestansok, zsidók, 's látni való, hogy itt még kevesebbé lehet vallási vonszódásra számitni; cseh és morva földön, ugy ' poseni vidéken catholicusok tetszik szinte a' többséget, ó hitűeket ott ne keressünk, de igen protestansokat, kik magokat szinte nem fogják elcsábíttatni., Egész nyugoti Prussia — írja Bülov német tartománya átalakult, Posen kicsiny tekintélyű részszeke, melyet $\frac{3}{4}$ lengyel $\frac{1}{4}$ német lakja, leginkább a' lengyel nemességben mutatkozik itt még a' német elem elleni küzdés, de ez is sokára már nem mehet, miután a' német népség kezd terjedezni, középrend és szabad birtoku parasztok keletkeznek.!

Az oláhokban méltán láthat a' könyv veszedelmet, de ezek is közelebből Erdélyt érdeklik, 's a' tő szomszéd Moldva 's Oláhország nekik támaszpontul is szolgálnak: e' rég sejtett, valóban gyengének mutatkozó oldalt a' nem megvetendő számú, tiszta magyar jellemű székelység rég fedezgeti ugyan, de int az idő — 's e' tanácsot nagyon méltánylólag fogadjuk el a' nemes bárótól, — hogy az oláhok sorsán könyítsünk, 's menyire lehet magyar honfiakká tegyük, a' miben terheik könyvése mellett jó elemi iskolák felállításával igen sokat boldogulunk.

3. Nem tagadhatni, hogy az orosz katonai erő számban igen nagy, 631,332 béke idején *) (l. 155) de

*) Russia népessége leglömöttebb belső megyéiben, a' régi moskaui birtokokban, hadi, mind gazdasági erejének itt a' fészke, de népetlen ásiái birtokainak őrzése öpen o' velős részből szivogatja ki a' zsirt, 's mig a' fekete tengeri, Araxes viz és észak csendes tenger

a' porosz és austriai seregek száma, a' német szövetségé képes még is hason erőt kifejteni, ha mind egy lábíg utnak indulna is e' tömeg, a' mi bizony nem hihető, mert a' birodalom terjedt határai 's még a' belső rész is fedezetlen nem maradhatnak; 's ha felteesszük is, hogy a' hadi tudomány egyenlő mérlegű mind a' két oldalon, de Prussia magában már olly állást vívott ki magának pontos katonai szerkezetével, hogy az első megrohanást félelem nélkül kiállhatja. Ugyan is Bülöw szerint artilleriája a' várbelieket ide nem értve 844 ágyu, (az oroszokét 5824 teszi a' könyv, ugy hiszem a' tengerre valókkal együtt) a' legjobb lovakkal ellátva, pattantyusai olly biztos lövészek, hogy velek még csak az angolok mérközhetnek, a' hadhoz kívántató butorok, ruházatok 500,000 főre mindég készen tartatvák, mennyi erőt 14 nap alatt egyszerre mozgásba hozhat Prussia, ha a' szükség ugy hozná magával, mert tudva van, hogy a' porosz mind gyakorlott katona, 's rendszerénél fogva két milliora lehet azok számát tenni, kik 20 évtől kezdve 40 ig tanulták a' gyakorlatokat, Ausztriának szinte nagy ereje van, az 1840 készült számítás szörint a' Landwehrt hetudva 768,900 főnyi volt, vagyuk ezekhez a' német szövetségi sereget 127,982, 's kérdjük aztán vajon Német ország és Austria nem

melletti várait a' régi Russia népsége védi, addig Krimia, Kaukasus, Siberia még csak egy szál rendesen szabályozott katonával sem segítik fel az anya országot. Az ismeretes angol tábornok Wilson, ki La Valettet elszökteté, mindenben hason zajt ütött 1818 az orosz hatalom nevedése 's veszedelmessége felett (A sketch of the military and political power of Russia London 1818) de az edinburghi Review (1818 Nro 58) 's a' Quarterly Review, (Nro 37: 1818) kivált ez utolsó — bőven felfedezték az író nézeteinek alaptalanságát, pedig akkor még csak katonai erő szempontból folyt leginkább a' vitatkozás.

képesek e' egyedül az orosz rohamot fenntartani, tudván azt is, hogy ez országok fiai szellemileg is minden tekintetben tulszárnyalták Észak népét, a' mi ismét, eldöntő befolyású, ha háborúról van szó.

Hát Angliát kihagyhatnók e' a' számításból, ha különösen az orosz, saját orosz fejedelmű görög császárságot akarna a' török birodalom romjain felállítani mint Potemkin egyszer álmadozta — bizonyára Anglia nem lenne rest pénz segéllyel és tengeri hadával elő állani, kinek engedelme nélkül a' földközi tengeren ellenséges hajó sem mutathatná magát, mert ha Russia Constanczinápolyt el akarná foglalni, ő már Máltából és Corfuból elébb elfoglalná a' dardanellákat, mintsem hogy az oroszoknak módja is lenne többé e' szoroson áttörhetni, és nem fogna e' módot abban is találni, hogy magát az orosz fővárost sőt Konstanczinápolyt is ágyuztassa, mint Coppenhágával egy időben bánt? Indiai birtokait ő nem féltheti az orosztól, Angliát pedig elszigeteltsége védi, ellenben ő még az orosz amerikai telepeknek is sok kárt okozhat. Igen jól tudja azt az angol kormány, hogy a' török birtok kinek kezére jusszon nem közönyös kérdés, azt is tudja, hogy Aegyiptom és Arábia egyedüli kulcsok indiai birtokaikoz, azért igyekezett koránt az egész lineát, melly Gibraltart és Maltát Bombayval összeköti felügyelete alá venni, hogy ezen más hatalmas tengeri erő hire nélkül ne is mutakozzék, azért Russiának ellenében nagy homlokot képezett ki Alexandriától kezdve az Indus credtéig, a' két Indiára vezető utnak u. m. a' persa öbölnek és veres tengernek minden áron ura akar lenni, melly terv már a' nagy Albuberque fejében a' XVI században megfogalmazva volt, 's Anglia azt megvalósítá, midőn Aden várost vidékeivel együtt elfoglalá, hogy a' verestengereni hajózást is önkénye szerint szabályozhassa. Agonsei Mokában, Djeddahban, Suezben, Cos-

seirben és még Qenohben is munkások, hogy Aegyiptom ha úgy kívántatik minden oldalról szorongatassék. A' persiai öblöt 's Eufrates torkolatjait szinte kinyitá Angliának Kharek szigete elfoglalása, Chesney ezredes már gőzösökkel is próbákat tétetett a' folyóvízen, hogy indiai közlekedésére ez irányban is rés nyíljon. De hagyjuk ezeket abban, melyeket mások — például Sedillot — elég értelmesen fejtegettek, csak annyit akartunk megérteni, hogy Angliának saját érdeke is kívánja, Austriát és Prussiát támogatni, hogy az európai egyensúly tovább is fenntartassék.

Russia tengeri haderejétől még kevésbé félhetünk, mint száraz földi hadaitól, amaz a' földközi tengerről kiszorítva közösülésbe sem jöhetne Itáliával 's a' tengerpart részekkel, különben is Anglia magában már képes egyensúlyozni azt, ha bár Europa más hatalmasságai, mit azonban fel sem lehet tenni közönyösen viselnék is magokat az orosz invasiónál. E' közönyösség már csak azért sem hihető, mert Napoleon járma megtanítá őket, hogy közös veszedelmet közös erővel kell elhárítani, ne hogy Tacitus mondása ismét teljesedésbe jőjjön, „dum singuli pugnant universi vincuntur“ 's a' szerint orosz szájban Antiochus könyörgését sem fogná az ég meghallgatni „Maneat quæso duretque gentibus si non amor nostri at certe odium sui: quando urgentibus imperii fatibus nihil iam præstare fortuna majus potest, quam hostium discordiam“ Itt már bucsút is veszek a' nemes bárótol, tisztelve, mint senki jobban nem szilárd jellemét és célzatjait, de a' tudomány érdeke mint polgártársaink jelen álláspontja megkívánták e' fejtegetéseket, melyeknél ha még jobbak fognak láthatni világot kész örömet hódolok a' jobb tanításnak.

